

Els noms de les ciències

ALBERT JANÉ

Indiquem, en primer lloc, uns quants exemples textuais:

- [1] ... l'estudi deliberat i a fons de la biologia, gairebé diria de la mecànica de les llengües romàniques en llur evolució històrica (Carles Riba, Prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, Pompeu Fabra, p. XIV).
- [2] El curs del riu obeeix a una orografia molt complexa (*DIEC*, **obeir**).
- [3] Hi ha algú que conegui avui exactament la botànica d'un estofat? (Josep Pla, *Viatge a la Catalunya Vella*, p. 96).
- [4] El pla de Llagostera—el nom evoca una geografia lacustre— és encara més delicat (Josep Pla, *id.*, p. 97).
- [5] Els vincles de la sang, que encara que rudimentaris, existeixen en l'ornitologia, no existeixen per a ell (Josep Pla, *id.*, p. 135).
- [6] Aquest muntanyam paorós no sembla tan inhòspit quan està cobert de neu com quan la seva geologia se us presenta en la seva més directa nuesa (Josep Pla, *El nord*, p. 327).
- [7] ... sinó per contemplar la impressionant orografia des dels grans finestrals que aquests locals solen tenir (Josep Pla, *id.*, p. 328).
- [8] En les altes muntanyes, com en el litoral marítim, la meteorologia tendeix al localisme (Josep Pla, *id.*, p. 327).
- [9] A l'ONU, l'aritmètica dels blocs —països islàmics més països comunistes més no alineats més africans...— configura des de la guerra d'Octubre una majoria automàtica... (Joan B. Culla, *Israel, el somni i la tragèdia*, p. 379).

En aquests exemples textuais que acabem de reproduir, els substantius *biologia*, *orografia*, *botànica*, *geografia*, *ornitologia*, *geologia*, *meteorologia* i *aritmètica* hi són usats amb un significat que no els reconeixen els diccionaris; en tot cas, ni el *DGLC*, d'on provenen els dos primers, ni el *DIEC*, que ha recollit el segon. I dels llibres de viatges de Josep Pla en podríem poar molts més exemples. En tots ells, es tracta de noms que, preceptivament, designen solament disciplines científiques però usats també per a designar

les respectives matèries objecte d'estudi d'aquestes ciències o disciplines. I ens podríem preguntar fins a quin punt aquest ús és lícit. A Josep Pla se li ha retret més d'un cop que usés un mot com *botànica* amb el valor de «vegetació» o *meteorologia* significat «fenòmens atmosfèrics». I, més generalment, l'ús habitual de *geografia* amb el significat de «territori», «país» ha originat també objeccions més o menys severes.

L'existència de figures de llenguatge com la metonímia o la sinècdoc (és difícil de precisar els límits entre l'una i l'altra), que consisteixen a designar una cosa o una noció amb el nom d'una altra, podria justificar perfectament l'ús d'aquests noms que designen disciplines científiques per a designar també les matèries que són el seu objecte d'estudi. Però ha d'ésser interessant de veure, en primer lloc, en quins casos aquest doble ús ha estat admès pel diccionari normatiu, i, en segon lloc, en quins altres casos és més o menys habitual, sense que hi hagi res que ens sembli que s'hi pugui oposar.

Efectivament, a més dels termes ja indicats en els exemples textuais que hem reproduït (*biologia*, *orografia*, *botànica*, *geografia*, *ornitologia*, *geologia*, *meteorologia* i *aritmètica*) el *DIEC* només reconeix a noms com *astronomia*, *cal·ligrafia*, *cartografia*, *demografia*, *ecologia*, *fisiologia*, *hidrologia*, *ictiologia*, *mineralogia*, *numismàtica*, *oceanografia*, *patologia*, *sociologia*, *teologia* o *zoologia* (entre molts més no tan usuals) el significat estricte de disciplina científica o anàleg: «Ciència dels astres», «Art d'escriure amb un bell caràcter de lletra», «Art de traçar mapes o cartes geogràfiques», «Estudi estadístic de la població», «Part de la biologia que estudia les interaccions dels organismes entre ells i amb el medi on viuen», «Branca de la biologia que estudia les funcions dels éssers vius i els mecanismes...», «Ciència que tracta de les aigües», etc.

Vegem, ara, els significats secundaris, o subsidiaris, que el *DIEC* reconeix

per a d'altres termes de la mateixa índole: *anatomia*, «Estructura d'un ésser viu»; *bibliografia*, «Llista d'obres que tracten d'una matèria determinada» i «Relació d'obres que precedeix o segueix una monografia, un article, etc.»; *cronologia* «Sèrie ordenada temporalment dels esdeveniments relatius a un succés o fenomen»; *genealogia*, «Sèrie de progenitors o ascendents d'un individu, d'una família, etc.»; *mitologia*, «Conjunt de mites d'un poble; història fabulosa dels déus d'un poble»; *psicologia*, «Conjunt de trets psíquics, caracterològics i de comportament que defineixen la manera d'ésser d'una persona o d'un grup social» i «Síntesi dels trets característics d'un poble, d'una nació»; *topografia*, «Conjunt de particularitats que presenta la superfície d'un terreny», etc.

Seria, per tant, com hem dit, lícit de preguntar-se per què, per exemple, *fisiologia*, segons el diccionari, solament vol dir «Branca de la biologia que estudia les funcions dels éssers vius...» i, en canvi, *anatomia*, a més de significar «Ciència que tracta de l'estructura dels éssers vius», també vol dir «Estructura d'un ésser viu». Però seria fàcil de respondre-hi dient que una certa part de qualsevol diccionari és necessàriament el resultat de les decisions dels lexicògrafs que el van elaborar. Decisions potser no sempre prou encertades, perquè tots som fal·libles, i, en alguns casos, inevitablement arbitràries. El fet és que mai no gosaríem condemnar l'ús, molt habitual, de noms com *cal·ligrafia*, *cartografia*, *demografia* o *sociologia* per a designar també la matèria d'estudi de les ciències que, principalment, designen aquests termes. En casos com ara *demografia*, el seu ús per a designar la població i tot allò que afecta és, certament, molt més freqüent que no pas per a designar el seu estudi. I qui ens ha de privar, per exemple, de parlar de la pulcra cal·ligrafia de Pompeu Fabra, o de dir que d'aquella contrada no hi ha gaire cartografia? Escau de fer observar, tanmateix, que aquest ús se-

cundari dels noms que designen ciències o arts és més aviat propi de textos literaris que no pas de textos científics. Referir-se a la vegetació anomenant-la *botànica*, com solia fer Josep Pla, és potser un cas extrem, que ens sembla una mica detonant, però cal convenir que ha d'ésser el sentit lingüístic de cada autor que ha de fixar els límits d'aquest ús. Però un botànic que parla de la seva especialitat no s'hauria de permetre aquestes llicències i hauria de respectar-ne escrupolosament la terminologia.

La capacitat dels noms que designen ciències, arts o tècniques per a la designació, complementàriament, de les seves matèries d'estudi respectives no té pas uns límits ben precisos i determinats. És a dir, que no tots aquests noms presenten la mateixa aptitud per a l'ampliació de l'extensió del seu significat. Veiem difícil, en principi, que noms com *física* o *astronomia* puguin ésser usats per a la designació d'un conjunt de fenòmens físics o de la volta estelada del cel, encara que cal reconèixer que les circumstàncies de la vida són tan diverses i impensades que se'n pot arribar a donar alguna que convidi especialment a aquest ús metafòric (o metonímic). És un fet, en canvi, que *química* és un terme usat, diríem tradicionalment, per a la designació de certs productes químics. «En aquest vi hi posen molta química» és una frase que hem sentit més d'una vegada en boca de pagesos. Frase que, deixant de banda el que puguin dir els diccionaris, ningú no hauria de tenir la temptació impertinent de rebutjar.

D'altra banda, cal recordar que alguns dels termes que podríem prendre en consideració en aquestes reflexions ja són polisèmics des del seu origen, o des d'antic, com és ara *pintura*, *escultura*, *arquitectura*, *música*, *literatura*, *teatre* o *història*, amb una varietat tradicional de significats que es resisteixen a ser reduïts a un esquema sistemàtic, però que poden ésser motiu d'algunes observacions interessants. Per exemple, *música* i *història* han originat sengles derivats, *musicologia* i *historiografia*, per a designar les disciplines científiques

que les prenen com a matèria d'estudi, cosa que, de moment, no sembla que hagin fet els altres termes que hem dit, encara que no es pot pas afirmar que no ens arribarà a parlar mai ningú de la «pinturística» o de la «teatrològia». Això ja s'ha esdevingut,

que ara recordem, amb el periodisme i la simbologia: hi ha qui diu que es dedica no al *periodisme* sinó a la *periodística*, i els conreadors de la *simbòlica* defensen, a peu i a cavall, que no és pas el mateix que la *simbologia*. També és curiós de constatar que *teatre* ha ampliat el seu camp de significació amb la designació del local on solen tenir lloc les representacions teatrals, cosa que no s'ha esdevingut amb *música*, activitat artística que té lloc en locals que reben designacions com *sala de concerts*, *auditori*, etc. O, quan convé, en teatres.

Les ciències del llenguatge

Els noms que designen el que en podríem dir, d'una manera general, les ciències del llenguatge mereixen segurament un apartat especial.

Podem considerar que els dos termes essencials són *gramàtica*, potser el més general de tots, i *lingüística*. Es tracta de dos noms perfectament po-

lisèmics, als quals, d'altra banda, com que tenen bàsicament per objecte d'estudi el llenguatge, no els ha calgut, en aquest sentit, ampliar el seu significat, tal com han fet alguns dels noms que hem pres en consideració.

Dels altres noms d'aquest grup, comprovem que el *DIEC* ja admet per a alguns d'ells, com *fonètica*, *morfologia*, *prosòdia*, *toponímia* i *etimologia*, aquest doble valor de què fem qüestió. Així, per exemple, *fonètica* significa, segons el *DIEC*, no solament «Part de la lingüística que estudia el so articulat», sinó també «Conjunt de sons d'un llenguatge». Pel que fa a *etimologia*, el *DIEC* indica, com a primera definició, «Origen, filiació d'un mot», cosa que permet una segona definició que conté el mot definit. Definició, doncs, aparentment (només aparentment) circular: «Branca de la lingüística que estudia les etimologies dels mots i llur evolució formal i semàntica».

En canvi, l'únic significat que el *DIEC* reconeix als termes *filologia*, *fonologia*, *lexicografia*, *lexicologia*, *dialectologia*, *sintaxi* i molts més (que solen designar branques especialitzades de la lingüística) és el que fa referència a una disciplina científica. Cal fer observar, però, que per a *ortografia*, recollint la tradició de la típica lexicografia fabriana, amb un simple exemple, *Una ortografia viciosa*, indica per al nom un segon significat. Creiem que el mateix procediment s'hauria pogut aplicar a *sintaxi*. De fet, el *DGLC* ja reconeixia a aquest terme els dos significats de què fem qüestió, cosa que no ha tingut continuïtat en el *DIEC*.

També escau de comparar *onomàstica* i *toponímia*, perquè mentre que al primer d'aquests dos termes el *DIEC* només li reconeix el significat «Branca de la lingüística que estudia els noms propis», per a *toponímia* admet no solament «Branca de l'onomàstica que estudia els topònims» sinó també «Conjunt de topònims», cosa que no vacil·laríem a afirmar que correspon perfectament a un ús real de la llengua.

Com que, en definitiva, parlem de semàntica, deixem aquest terme per al

final. El *DIEC* admet per a *semàntica* solament el significat «Branca de la lingüística que estudia el significat dels morfemes, dels mots o de les unitats significatives superiors». Però és un fet que el terme *semàntica* s'ha usat i s'usa contínuament com a sinònim de *significat*, fins i tot per part dels lingüistes, que han parlat, per exemple, de «l'evolució de la semàntica» o bé de «la semàntica del mot *semàntica*». És una realitat, un fet de llenguatge, que els diccionaris, tard o d'hora, hauran de reflectir. D'altra banda, amb la concurrència de termes de significació anàloga o paral·lela, no sempre sabem ben bé amb quin significat s'usa aquest terme. En la *Gran enciclopèdia catalana (semàntica)*, llegim que «cal no confondre el terme *semàntica* amb els termes *semasiologia*, *semiologia*, *semiòtica*, *lexicologia*, malgrat que algunes vega-

des han estat usats amb una certa indiscriminació». No hi ha dubte que la passió que molts publicistes i assagistes senten per la varietat i, sobretot, la renovació incessant de la terminologia hi ha ajudat considerablement. Però no deixa de ser paradoxal i sorprenent que les inevitables vacil·lacions que presenta el significat d'un mot siguin especialment variades i remarcables en el cas, precisament, d'un terme com *semàntica*.

D'altra banda, els tractadistes d'altres matèries (art, literatura, música, cinema, etc.) s'apropien cada vegada més de certs termes específics de la ciència del llenguatge i els apliquen amb una desimboltura que a cops no deixa de causar una certa estupefacció: *gramàtica*, *ortografia*, *sintaxi* i, sens dubte, *semàntica*. No hi formularem cap objecció. Escau de recordar que, en matèria de llenguatge,

és precisament en el camp de la terminologia on el comú de la gent demostra uns principis més rígids i concrets, manifesta unes conviccions més absolutes i granítiques. Així, qui no vacil·la a acollir, en la seva expressió, formes com *enfermetat* o *nada menys*, i es passa el dia dient *vale, vale!* (especialment, ara, amb el telèfon mòbil), rebutja decididament, amb una severitat ultramuntana, que es parli *del xampany de Sant Sadurní*. Però no ens posarem pas al seu nivell si hi ha qui ens parla de la gramàtica d'una pel·lícula determinada o de la semàntica d'un quadre d'Antoni Tàpies. Els lexicògrafs de demà ja veuran què n'ha persistit i, doncs, què val la pena de recollir-ne en els futurs diccionaris de la llengua. ♦

